

KISS GY. CSABA

A horvát himnusz közép-európai kontextusban *

„...nekünk horvátoknak a mi igazi történelmünk iszákjában valóban nincs egyéb, 'csak versek gyűjteménye', és ennek a gyűjteménynek az élén a *Szép hazánk* és a *Nincs még veszve Horvátország*. Az első azt a természetet dicsőíti, melyet Isten adott a mi rendelkezésünkre, a másik pedig csüggedésünkből akar fölserkenteni. Sem az egyik, sem a másik nem fenyeget senkit, nem kívánja másét; manapság is fényesen tanúskodik a két vers arról a nemzetről, amelyik a hatodik és hetedik század sötét ismeretlenségéből érkezett ide, és nap mint nap vásárra viszi a bőrét.” – 1993 szeptemberében fogalmazott így egy kiállítás megnyitóján Nedjeljko Fabrio.¹ A horvát történelem és sors értelmezéséhez akkor is alkalmasnak látszott a két nemzeti jelképpé vált költemény. Antun Mihanović Horvát haza (első sora: Szép hazánk) és Ljudevit Gaj Nincs még veszve Horvátország című verse. Érdemes megfigyelni, hogy miben látja az író sajátos üzenetüket a XX. század végén.

Miután a modern nemzet másoktól, a többi nemzettől elkülönülő mi-tudatának a jelképi reprezentációja szintén a sajátos, ismételhetetlen vonásokat igyekszik összefoglalni, magától értetődő, hogy a szöveges (irodalmi) jelképek újraolvasásai során gyakran találkozunk olyan értelmezésekkel, amelyek egy-egy jelképnek, jelképi tartalomnak kizárólagos jelleget tulajdonítanak. Mintha az elképzelt és öröknek gondolt nemzeti karakterrel volna összefüggésben a szóbanforgó jelkép. Következésképpen minden tekintetben egyedi, csakis saját nemzeti közösségünkre jellemző. Így megszülettek az egyes nemzeti himnuszoknak sajátos, másokétól eltérő, azokéval össze nem hasonlítható jelleget tulajdonító vélekedések. Ismeretes például, hogy a magyar nemzeti himnusz (Kölcsey Ferenc 1823-ban született költeménye) a magyar közvélekedés a világ legborúlátóbb himnusának tartja.

Nyilvánvaló, ha egy nemzet közösségi jelképpé emel egy verset, autosztereotípiáinak tükrét látja benne, ha úgy tetszik, önképét, mellyel a közösség tagjai képesek azonosulni. Lássunk három rövid himnusz-jellemzést, melyek mindegyike a nemzeti jelkép egyedi mivoltát hangsúlyozza, és szembeállítja, elkülöníti más nemzetek himnuszával-himnuszától. Így mutatja be egy tanulmány a cseh nemzeti himnusz (Josef Kajetan Tyl: *Kde domov můj* című verse, 1834): „A cseh himnusz nem induló ritmusának dübörgésével hangzik föl, dallama nem oly emelkedett hangokon szól, mint ami a hasonló énekek többségére jellemző. Szövegében nem találunk olyan szavakat mint *cár, enfants de la patrie, Gott erhalte*.”² A magyar irodalomtörténész ekképpen jellemzi két legfontosabb nemzeti jelkép-versünket, Kölcsey Hymnus-át és Vörösmarty Szózatát: „Ima és erkölcsi szózat, történeti önvizsgálat és senkire sem sérelmes nemzeti remény szavait – s mindezt klasszikus költőinek maradandó megfogalmazásában – csak a magyar fogadta szívébe himnuszaként.”³ A Szép hazánk recepciótörténetének egyik jelentős állomása A. G. Matoš 1910-ben közölt esszéje⁴, így hangsúlyozza a hor-

* Horvátul megjelent a Zágrábi Egyetem Magyar Tanszékének *Croato-Hungarica* című évkönyvében 2002 májusában.

vát himnusz sajátos mivoltát: „...igen jellemző a horvát lélekre, hogy Mihanović Hazája nem annyira ember és nemzet, mint amennyire csodálatos ország; a mi szép hazánk rónasággal és hegyvidékkel, derűs éggel és szelíd éjszakákkal, forró nyárral, fűge patakokkal, aratás és legeltetés békés vidéki életével, dallal és falusi idillel. (...) Nincs ebben a dalban sem militáns, sem felekezeti tónus. Ez a munka demokratikus himnusz, igazi falusi induló, mely a háborút csak önvédelemre tartja szükségesnek, és a hazafiságot nem annyira a nemzet iránti szolidaritásnak tartja, hanem sokkal inkább a mi országunk iránti szolidaritásnak, a horvát táj iránti szolidaritásnak.”

A sajátos jelleg megállapítása mellett az idézett szövegek érdekes módon – egymással néha összecsengve – állítják szembe a cseh, a magyar és a horvát himnuszt a pontosan meg nem határozott egyéb nemzeti himnuszokkal. Rendre aláhúzzák a saját himnusz békés, reflektív, erkölcsi üzenetet hordozó jellegét. Az értelmezők szerint főképp e vonásaikkal térnek el a nemzetközi normától. De egymás után olvasva ezeket az idézeteket az is nyilvánvaló, hogy mind az értelmező gesztusokban, mind pedig magukban a himnuszokban tanulságos párhuzamok lelhetőek föl. A nemzeti jelképek irodalmi csoportjának közép-európai kontextusban történő összehasonlító vizsgálata megítélésem szerint némiképp demisztifikálja a nemzeti jelleg megismételhetetlen különösségéről vallott nézeteket, ugyanakkor rámutat a nemzetné válás sajátos, mind a nyugat-európaiktól, mind az oroszoktól eltérő útjainak közös dilemmáira.

Antun Mihanović horvát nemzeti himnuszt három vonatkozásban szeretném ebben az összefüggésben vizsgálni. Először keletkezésének idejét összehasonlítva a közép-európai népek himnuszainak megszületésével és történelmi háttérével. Másodszor a nemzeti himnuszok műfaji sajátosságait és tematikáját figyelembe véve. Harmadszor pedig a költemény nemzeti himnusszá válásának a folyamatát, másszóval kultusz történetének jellegzetességeit szem előtt tartva. Közép-Európa az én fölfogásomban – figyelembe véve a nemzetné válás útjának jellegzetességeit – kontinensünknek a német és orosz nyelvterület közötti sávja. Elsősorban az önálló szuverén állam hiányából következett, hogy a mi népeink nemzeti himnuszai a legtöbb esetben csak a XX. században lettek állami, a jog által is kodifikált nemzeti jelképpé. Kölcsey Ferenc Hymnusa például csak 1990 után került be a Magyar Köztársaság Alkotmányába. Nem egy közép-európai himnusz évtizedeken keresztül törvényen kívüli volt, sőt üldözött, nyilvános szavalatát vagy éneklését hatóságilag tiltották. Tehát előbb voltak nemzeti himnuszok, s csak jóval később államiak. Ebben is érezhetjük a Közép-Európára jellemző feszültséget a két fogalom között, amit nehéz is angolul vagy franciául megmagyarázni. És így gyakran több vers is versengett rövidebb-hosszabb ideig a nemzeti himnusz kitüntetett címéért, ezért célszerű a nemzet legfontosabb irodalmi jelképeiről beszélni. Ahogy a bevezető idézetben Fabio a Szép hazánk-ról és a Nincs még veszve Horvátország-ról beszélt, úgy említenek a magyarok két szakralizált költeményt, a Szózatot és a Hymnus-t.

Az 1830-as és 1840-es években látott napvilágot Közép-Európában a legtöbb olyan vers, mely a nemzeti identitás meghatározó jelképévé vált. 1834-ben vetette papírra Prágában Samo Tomášik a Németországba készülő fiatal szlovák evangélikus teológus a szláv népek körében később (főleg 1848-tól) olyan jelentős karriert befutó *Hej Slovane* (szlovák változatban: Hej Slováci) című költeményt. Első sorai épp úgy a lengyel *Dąbrowski*-mazurka, Nincs még veszve Lengyelország) parafrázisát adják, mint Ljudevit Gaj 1833-ból való Nincs még veszve Horvátország. 1834-decemberében hangzott el egy cseh népszínmű betétdalaként Josef Kajetán Tyl *Kde domov můj* (Hol

vagy hazám) című költeménye, a csehek nemzeti himnusza. Vörösmarty Mihály Szózata 1836-ban született, Janko Matuska szlovák költő *Nad Tatrou sa blýska* (Villámlik a Tatra fölött) című népdalszerű indulója pedig 1844-ben. A nemzeti jelképek hatásos megjelenésének és elterjedésének évében, 1848-ban írta meg forradalmi ébresztőjét Petőfi Sándor (*Nemzeti dal* és az erdélyi Andrei Muresanu *Destapte-te Române*, Ebredj, román) című versét, melyből 1989 után lett a Román Köztársaság nemzeti himnusza.

A horvát himnusz tehát megjelenésének idejét tekintve a modern nemzet közép-európai megteremtésének egyik döntő jelentőségű szakaszában született. Az 1830/31-es lengyel nemzeti felkelés nagy hatással volt térségünk nemzeti mozgalmaira, a patriotizmus radikálisabb megfogalmazásai jelentek meg a költészetben a diadalmaskodó romantikus irányzatban. A hazát „keresték” költők, tudósok és közírók, hogy a cseh Tylnek a kérdését (Kde domov muj – Hol a hazám?) idézzem, hiszen ez a haza közép-európai népek fiai számára nem volt akkor létező valóság, sokkal inkább terv, reménykedés és vágyak tárgya. A magyarországi politikai élet megélnkülését is lehetett tapasztalni, pozitív várakozással figyelte a közvélemény 1832-ben az országgyűlés megnyitását Pozsonyban. A horvátok számára pedig ezek az esztendőik a nemzeti és irodalmi újjászületés (preporod) kezdetét jelentik. Az illír mozgalom nyilvánvalóan a nemzeté válás folyamatában új szakaszt nyitott. Az irodalomnak mindenütt kulcsszerepe volt a nemzeti önkép, nemzetállami célok, ideológia megfogalmazásában térségünkben, nemcsak azoknál a népeknél – például szlovénok vagy szlovákok –, amelyek nem rendelkeztek semmiféle politikai-közigazgatási kerettel, hanem ott is – mint a cseheknél, magyaroknál vagy horvátoknál –, ahol léteztek közjogi hagyományok, politikai intézmények, amelyek feudális formájukban is szolgálhatták kisebb-nagyobb mértékben a modern nemzet ügyét. Az írók próbálták megválaszolni versekben, elbeszélésekben vagy drámákban – gyakran a dicső múlt képeit idézve –, hogy meddig terjednek, pontosabban meddig terjedjenek Horvátország határai, hogy miképp forrjanak egységbe Szent Vencel vagy Szent István koronájának az országai, hogy milyen akadályokat kell leküzdeni a majdani nemzetállamért vívandó harcban. Írók képviselték a nemzeti nyelv ügyét, ami Szent István koronájának az országaiban törvényszerűen vezetett konfliktusokhoz.

A közép-európai népek nemzetfogalmában sokkal jelentősebb a nyelv kritériumának a súlya, mint a politikai-állami közösséget kiindulópontnak tekintő nyugat-európai szemléletben. Nyugaton, mondhatjuk némi egyszerűsítéssel, az egységes nyelv a politikai együvé tartozás következménye, Közép-Európában (most ideértve a németeket is) a közös és egységes irodalmi nyelv létrehozása az első célkitűzés, a nyelvet tartják a megteremtendő nemzet alapjának. Ezt a gondolatot fogalmazta meg versben 1834-ben az említett szlovák költő, Samo Tomášik;

„Hej, Szlávok! él még
a mi szláv nyelvünk,
Míg hű szívünk
Nemzetünkért dobog.”
(nyersfordítás)

Két olyan himnusza van Közép-Európának, amelynek a megszületése időben majdhogynem egybeesik az új, egységes nyelvi norma megteremtésével. Mihanović Horvát hazája és a szlovák Matuška Villámlik a Tatra fölött című költeménye. Megjelenésük,

illetve megszületésük között mintegy évtizednyi a távolság (1835 és 1844), és ez az időbeli különbség érzékelteti egyben a két nemzeti mozgalom közötti fáziseltolódást is.

Mind a horvátok, mind a szlovákok számára döntő, politikai következményekkel bírt az a kérdés, milyen irodalmi nyelvi sztenderdet készítenek-választanak maguknak. Mint ismeretes, Mihanović a Zágráb környéki kaj nyelvjárási vidékről való (a horvát fővárosban született), és ő a gazdag irodalmi hagyománnyal bíró nyelvváltozatot fölcserélte a sto-dialektussal. A *Danica* című folyóirat 1835. évi 10. számában (március 14.) megjelent Horvát haza című verse a nyelvhasználat tekintetében áttörést jelentett. Az egységes horvát irodalom felé mutatott utat a regionális különbségeket áthidaló közös irodalmi nyelvi norma vállalásával. Ennek a nyelvpolitikai döntésnek magától értetődően voltak következményei a költő – illetőleg az adott vers – haza fogalmára nézve, hiszen ez a nyelvi norma azt üzeni, hogy a horvát haza nem csupán a báni Horvátország három megyéjét jelenti, hanem annál jóval nagyobb területet.

Janko Matúška a pozsonyi evangélikus liceumban Ľudovít Štúr tanítványai közé tartozott. Amikor az evangélikus egyház előjárói elbocsájtják 1843-ban a fiatal tanárt pánszlávizmus vádjával az iskolából, huszonkét tanítványa szolidaritásból elhagyja a liceumot. A Villámlík a Tára fölött ennek a kivonulásnak, szecessziónak a verse. Az új szlovák irodalmi nyelv egyik első fecskéje, hiszen a szlovák evangélikus és katolikus értelmiségiek épp 1843-ban egyeztek meg abban, hogy a közép-szlovák nyelvjárás alapján alakítják ki az irodalmi nyelvet. Azért volt ez a döntés olyan nagy jelentőségű, mert eddig a két felekezet gyakorlatilag két irodalmi nyelvet használt, az evangélikusok a králicei cseh biblia nyelvén írtak, a katolikusok pedig a nyugat-szlovák nyelvjárás alapuló nyelven. Az új nyelvi norma gondolata részint a felekezeti különbségeket volt hivatva áthidalni, részint viszont a föltételezett cseh-szlovák nyelvi (és nemzeti) összetartozás eszméjével jelentett szakítást. Janko Matúška verse az új szlovák irodalmi nyelv elfogadása irányába törte az utat.

Ha irodalmi műfajuk szerint csoportosítjuk a közép-európai nemzeti himnuszokat, a skála meglehetősen széles, a daltól az ódáig és a himnuszig terjed. A romantikus korra jellemző mind a népdal imitációk, mind pedig az ún. himnikus dalok népszerűsége. A nemzethez, hazához fűződő érzelmek irodalmi kifejezésére alkalmasnak látszott a helyzetdal éppúgy, mint a horatiusi hagyományt újjáélesztő óda vagy a vallásos költészet egyik meghatározó műfaja, a himnusz. Így a csehek himnusza biedermeier hangulatú helyzetdal, a szlovén Prešeren *Zdravljica*-ja (Pohárköszöntő) a klasszikus ókori bordal hagyományához kapcsolódik, a magyar Vörösmarty Szózata, a román Mureșanu *Ēbredj*, román című költeménye pedig óda. Műfaji tekintetben Mihanović költeményét az ódák sorában tarthatjuk számon.

Tematikájuk szerint Andrija Tomašek három csoportba osztotta a nemzeti himnuszokat,⁵ megkülönböztetve az uralkodókat dicsőítő verseket, a forradalmi eszméket hirdetőket és a haza szépségét megéneklő költeményeket. A dinasztikus himnuszokra viszonylag kevés példát találunk Közép-Európa irodalmaiban, hiszen a nemzeti törekvések a legtöbb helyen szembenálltak a kor létező állami-birodalmi alakulataival, a modern nemzet, a haza eszméjéhez a különválás, a függetlenség gondolata kapcsolódott. Dinasztikus himnuszuk született a XIX. század második felében a szerbeknek (Jovan Đorđević: *Bože pravde* – Az igazság Istene) és a románoknak (Vasile Alecsandri: *Traiasca Regele* – Éljen a király). Igen gazdag térségünkben az a hazafias költészet, mely a haza fölszabadítására hív föl, „ébreszti” a nemzet tagjait, indulónak is alkalmas ritmusával harcra buzdít. Ilyen vers lett a lengyelek himnusza (Józef Wybicki: *Jeszcze*

Polska nie zginęła – Nem veszett még el Lengyelország) evokatív erejét, jellegét tekintve ilyen Samo Tomášik Hej, szlávok című verse és Janko Matuška szlovák himnusza.

Hogy miképpen kerül a dicsőített uralkodó, dinasztia helyébe a nemzet, a haza, arra kitűnő példa a Boże coś Polske (Isten, ki Lengyelhont) kezdetű lengyel himnusz története. Alojzy Felinski 1816-ban írta I. Sándor cár lengyel királlyá koronázásának első évfordulójára. A költő fohászában Istentől áldást kér a királyra. A vers későbbi folklorizált változataiban már nem találjuk ott a királyt, a vers szubjektuma a haza szabadságának visszaállításáért fohászkodik. Közép-Európában a nemzeti himnuszokban a haza, a nemzet dicsőítésével találkozunk. Kétségkívül a laudatio patriae különböző változatai a közép-európai nemzeti himnuszokban a legfontosabb tematikai elemnek tekinthetők. A később nemzeti himnuszul választott költemények hozzájárultak a haza szakralizált képének a megteremtéséhez, az ősi dicsőség, a földrajzi tájak bemutatásával, hőeszok és szent helyek (hegyek és folyók) megfestésével.

Mihanović versének haza fogalmához szorosan odatartozik ennek a hazának a történetisége, a hősi múlt („O kedves hősi ország / Régi dicsőség öröksége”). Ilyen történelmi dimenziót találunk a lengyel Dąbrowski-indulóban, a magyar Kőlcsey és Vörösmarty költeményében éppúgy, mint a román Mureșanu Ebredj, román! című himnuszában. Hogy egészen pontosan milyen hazáról van szó a horvát himnuszban, arra a vers három mozzanatából következtethetünk. Az egyik fontos tény az említett nyelvhasználat. Vagyis, hogy a költő zagorjei létére áttért a sto nyelvváltozatra. Ezzel közvetett módon kiterjesztette a „horvát hazát” térben, minimálisan a történelmi horvát tartományokra, és azon túlra is, a nemzeti mozgalom vágytérképének megfelelően. 1896-ban Ksaver Sandor-Dalski például így értelmezte: „... mindebből pedig főleg nagy hazaszeretetet érzünk, amely nem korlátozódik kicsinyesen a szűkebb szülőföldre vagy a történelmi balszerencse által szétszakított királyság szűkre szorított politikai határai közé, hanem messzebbre tekint, ahol egykor Tomislav és Zvonimir koronájának a fénye világított, – sőt még messzebb –, oda, ahol a testvéri anyanyelvek muzsikája szól, és a testvéri szeretet távolra nyúl, egészen a messzi északig és keletig meg dél-ig, Bulgária rózsatermő völgyeiig.”⁶ A versben megjelenő tájkép, ha nincs is benne az azonosítást segítő földrajzi konkrétum, a Zagorjét eleveníti meg. De az értelmezők épp a nyelvhasználat tényéből kiindulva hangsúlyozták, hogy Mihanović túllépett a tartományi kereteken: „Gondolhatnánk, hogy Zagorje természeti szépségeinek visszatükröződése, de a vers egyáltalán nem korlátozódik egy vidékre, magába foglal minden horvát tájat és az egész nemzetet.”⁷ Fontos eligazító lehet számunkra maga a költemény címe is: Horvát haza, Hrvatska domovina). Szól a vers horvát hősookról, és a haza folyói elviszik a nagyvilágnak az üzenetet, hogy „A horvát szereti hazáját”. A címben nem közjogi fogalmat említ, a hazának a jelzője horvát, és ezért a hazáért a harcot, áldozatot vállalók horvát emberek, akiknek nincs szó az állampolgárságáról. Az Una folyó a korabeli török birodalom határát jelenti, nyilvánvaló utalás a nemzet Boszniában élő részére. Mihanović 1835-ben kétségtelenül a modern horvát nemzet-állam fogalmát keresi. Néhány évvel korábban, ahogy Jelena Očak kitűnő monográfiájában olvashatjuk, amikor a magyarországi borok amerikai exportlehetőségeiről fogalmazott német nyelvű előterjesztést,⁸ még a Szent István koronájához tartozó országokat mondja hazájának. Harmadik mozzanatként érdemes sorra venni a horvát himnuszban szereplő konkrét földrajzi neveket. Az Una mellett – az eredeti változatban – még két folyó nevével találkozunk, a Száváéval és a Dunáéval. Ha az Una a horvátság korabeli tragikus széttagoltságát jelképezi (ilyen értelemben szerepel a román him-

nuszban a Havasalföldet és Moldvát elválasztó Milcov folyó, valamint az Erdély határát képező Kárpátok), a Száva nemzeti emblémának tekinthető, hiszen jelentős részben horvát területen folyik keresztül, a Duna pedig föltehetőleg a horvát nyelvterület északkeleti széléire (Szerémség, Bácska) utal.

A horvát himnusz képe a hazáról azonban nem annyira a földrajzi valóság egyes jelképi értékű elemeivel hatott elsősorban a korabeli – és természetesen későbbi – olvasókra, hanem az idilli tájnak, Árkádiának festett panorámával, amelybe a síkságok és hegyvidékek épp úgy beletartoznak, mint az ott élő emberek. A paraszti életkép, a szórakozás nemzeti jelképei, a kóló és a tambura, valamint a haza szabadságáért áldozatra kész hősök. Branko Vodnik (Drechsler) Goethe nevezetes Mignon-dalának ihletését föltételezi.⁹ Ha elképzelhető is valami áttételes kapcsolat a két vers között, mindenekelelt a Goethe által megszólaltatott honvágy, a délszaki táj iránt érzett nosztalgia, valamint a Mihanović által festett haza vízió vágyképe között fedezhetünk föl hasonlóságot. A Mignon-dal sorkezdő kérdése, Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen, mélyen beleivódott a nemzeti megújulás közép-európai szláv irodalmának eszmevilágába, Ján Kollár Slávy dcérájától kezdve a cseh himnuszon át horvát költőig.¹⁰ Hiszen a haza korántsem volt a jelenben létező valóság, a modern nemzet Nyugatról érkezett kihívása arra indította a költőket, készítsék el a haza eszményi képét, fogalmazzák meg, milyen legyen ez a haza. Mihanović horvát Árkádiája egy ilyen elképzelt haza. A horvát himnusz befogadástörténetében – Jelena Očak munkájában részletesen bemutatja¹¹ – régi hagyománya van A. G. Matoštól kezdve az Árkádia értelmezésének. Az egyik megközelítésben ennek az Árkádiának a paraszti, ergo demokratikus jellege a fontos, a másikban a költő realiztikus ábrázolása kerül előtérbe. Megítélésem szerint nem szabad figyelmen kívül hagyni látomás jellegét, az ideális haza és benne az ideális nemzet megrajzolását. Egyfajta horvát kozmoszt a maga teljességében, elkülönítve a kaotikus külső világtól, mindezt pedig a szülőföldi Zgorje távlatából nézve.

Az eszményi haza képét különböző jelképek közvetítik a közép-európai himnuszokban. A szlovák himnuszban például a majdani szlovák hazát, vágott erejét, magasba törését a Tatra hegyormai jelenítik meg. A magyar himnuszban a Kárpátok, a két országos folyó, a Duna és a Tisza a királyság teljességének emblematikus jelei, a Kunság és Tokaj a borral meg búzával az ország termékenységének a jelképei. Mihanović haza képében a táj dominál, mégpedig elsősorban a szülőföld minőségében. Ebben a tekintetben a horvát himnusz legközelebbi rokona, amint azt Andrija Tomašek is megállapította¹², Josef Kajetan Tyl Kde domov můj (Hol vagy hazám) című cseh himnusza. A cseh költő népszínmű-betét dalában a szülőföld, Csehország (Ceské zeme) idilli tájként jelenik meg, földi paradicsomként. A mindössze 14 soros vers valószínű boldog aranykorra emlékeztet. Éppúgy mitikus örökidejűséget sugall ugyanakkor, mint a horvát himnusz. A két vers jelenidejű igealakjai erre, a nem múltó mítoszi időre utalnak. Az időtlen idill harmóniája és a korabeli valóság között kimondatlan feszültséget érezhetett a befogadó, aki számára nyilvánvaló volt, hogy a versben ábrázolt haza tulajdonképpen megvalósítandó célkitűzés, ha úgy tetszik, egyfajta „ígéret földje”, ahová a nemzetnek ezután kell majd eljutnia.

A nemzeti jelképek történetében úgy érzi az ember, némiképp szükségszerűen, mindig vannak mitikus mozzanatok. Márcsak azért is, mert történetük egyik dimenziójában utat tesznek meg a „profántól” a „sacrumig”. Visszatekintve szinte lehetetlennek látszik annak rekonstruálása, milyen volt keletkezésük idején a viszonyuk a kor-

társ befogadókkal, hiszen akkor szövegük még nem számított szakralizáltnak. „Megjelenése után a horvát haza nem keltett a közvéleményben nagyobb érdeklődést.” – olvashatjuk Andrija Tomašek alapos befogadástörténeti munkájában.¹³ Ennek a fontos, a szó pozitív értelmében pozitivista könyvnek alapján ismerhetjük meg a horvát himnusz keletkezésének és karrierjének a mitoszait. Mindmáig homály fedi például, hogy hol született a vers. Fiumében – ahonnan Mihanović elküldte Zágrábba Gaj folyóiratának –, vagy pedig zagorjei otthonában, azon a helyen, ahol ma emlékmű hirdeti a horvát himnusz dicsőségét. Meggyőzően bizonyítja a szerző, hogy a népszerű kiadványok és tankönyvek által a himnusz emelés szent pillanatának tartott alkalom, az 1891-es zágrábi országos gazdasági kiállítás megnyitásának előestéjén tartott ünnepi operaelőadás csak egy jelentős lépés volt ezen az úton, de ekkor nem döntött még véglegesen a közvélemény arról, hogy ennek a költeménynek a megzenésített változata lesz az ország nemzeti jelképe.

Azt kell mondani, hogy Közép-Európában – az említett történelmi körülmények miatt – a nemzeti himnuszok elfogadott nemzeti jelképpé válásának az útja nemegyszer évtizedekig tartott. Nehéz megállapítani általában azt a „szent pillanatot”, amikor a nemzet megteszi ezt a gesztust. Mert az is kérdés, ki van erre följogosítva szuverén politikai intézmények híján? Hiába tapsolt lelkesen a prágai cseh közönség Tyl darabjának betétdalát meghallgatva 1834 decemberében, hosszú időnek kellett eltelnie addig, amíg a cseh közvélemény szemében a Kde domov můj első számú nemzeti jelképpé vált. A XIX. század lengyel szabadságharcaiban nőttön-nőtt a híres csatadalnak, a Dąbrowski-indulónak a népszerűsége, de állami jelkép csak a független Lengyelország újjászületése, 1918. november 11. után lehetett belőle, a jogi kodifikációra pedig még később, csak 1927-ben került sor. E néhány példa talán jól illusztrálja, hogy a horvát himnusz hosszú útja a nemzeti-állami jelképpé válásig egyáltalán nem tekinthető kivételesnek.

Jelena Očak monográfiájában három szakaszra osztja föl a horvát himnusz befogadástörténetét: 1861–1918, 1918–1945 és 1945–1991. Közben a horvát történelem tragikus cezurái és hullámzásai. A nemzeti jelképként számon tartott verset és rendre érintették e változások. Magát a szöveget is néhány helyen módosították, napi politikai szempontokat figyelembe véve, különösen a földrajzi jelképeket igyekeztek bővíteni, a Drávával és a tengerrel, hogy ne maradjanak „fehér foltok” a szöveg által rajzolt Horvátország térképen. Kritikusan jegyzi meg az irodalomtörténész: „Jó példája ez a költemény a politika agresszivitásának és rövidlátásának, mivel a *Horvát hazát* kezdetől fogva kevésbé tartották irodalmi műnek, sokkal inkább eszköznek a horvát nemzet önállóságáért vívott harcban.”¹⁴ Ez persze a nemzeti jelképek esetében bizonyos fokig kikerülhetetlen; amikor elindulnak „sacrum” természetük felé, többé nem tekinthetők csupán műalkotásnak, ha az irodalomtudománynak jogos igénye is esztétikai elemzésük.

Irodalmi és nemzeti kultusz tárgyaivá válnak a nemzeti himnuszok, és a horvát himnusz e tekintetben igen gazdag és tanulságos múltra tekinthet vissza; megkockázatom, hogy kultusz története jóval színesebb, mint számos közép-európai rokonáé. Kevés nemzeti himnusznak állítottak például emlékművet. Térségünkben a legutóbb, sok évtizeddel a horvát után, a lengyel himnusznak készült emlékműve. 1990 óta Kölcsey Hymnusának születésnapja, január 22. a magyar kultúra napja, nem munkaszüneti nap, de ünnep, méltó megemlékezések alkalmá.

Megemlékezésül kiegészíteni szeretném a horvát himnusz külföldi útjának a történetét. Tudunk arról, hogy még a múlt században született szlovén változata, később csehre is lefordították, első és utolsó versszaka létezik francia és olasz változatban. 1993-ban a Tiszatáj című folyóirat decemberi számában jelent meg magyarul Csordás Gábor fordításában.

JEGYZETEK

1. Fabrio, Nedjeljko: Lux aeterna croatica. In: Nedjeljko Fabrio: Koncert za pero i zivot. Zagreb, 1997. 168.
2. Soucková, Milada: Locus amoenus: jeden z aspektu české národní tradice. In: Locus amoenus – místo líbezného. Praha, 1994. 7.
3. Lukácsy Sándor: A Hymnus és a Szózat. In: Hymnus – Szózat. Budapest, 1999. Lapszám nélkül.
4. Matos, Antun Gustav: Lijepa nasa. = Hrvatska Sloboda. 1910. 1–2. sz. 113.
5. Tomasek, Andrija: „Lijepa nasa” (Pripovijest o hrvatskoj himni). Zagreb, 1990. 15–18.
6. Sandor-Dalski, Ksaver: Antun Mihanović u slavu stogodisnjeg rodendana napisao i na proslavi „Kolo” 10. lipnja 1896. = Vijenac 1896. 24. sz. 372.
7. Vodnik, Branko i. m. 23.
8. Ezt az írását Mihanović 1828-ban keletkezte Pesten. Vö. Jelena Ocak: Antun Mihanović. Zagreb, 1998. 150. A monográfia szerzője így fogalmaz a költő akkori hazá tudatáról: „...Mihanović nem titkolja, milyen hazáról van itt szó. Ez a hazá a Magyar Királyság, azaz a Hárommegye Királyság is mint Szent István koronájának egyik országa.”
9. Vodnik, Branko: „A költőt Goethe Mignonja vonzotta, a citromok meg narancsok hona, és sóvárgása indította erre a tájra.” = Hrvatsko Kolo 1910. 11.
10. Itt csupán Vladimír Gudel: Njemacki utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici (Német hatások a horvát újjászületés lírájában), Vijenac 1903., valamint Karol Rosenbaum: Literárne pozadie básnickej tvorby mladého Jána Kollára (Az ifjú Ján Kollár költészetének irodalmi háttere) című tanulmányára utalok (In: Ján Kollár (1793–1993.) Szerk. Gyril Kraus. Bratislava, 1993. 101.).
11. Ocak, Jelena I. m. 215.
12. Tomasek, Andrija I. m. 18.
13. Tomasek, Andrija I. m. 28.
14. Ocak, Jelena i. m. 201.